

Wilhelm Raabe'inin Romanlarından Anlatıcı (Figur)

Doç Dr. Selçuk ÜNLÜ

19. asrın realist romancı ve hikâyecilerinden biri olan Wilhelm Raabe (1831-1810) , eserlerindeki anlatımı, sözü ya da kalemi kendilerine bıraktığı anlatıcılarıyla (Erzähler) sürdürür. Anlatıcılar, 1. ve 3. şahıs anlatıcı (Ich oder Er-Erzähler) olarak karşımıza çıkarlar. Fonksiyonlarında, Raabe'nin mensup olduğu realist devir gereği, 19. asrın ikinci yarısının orta sınıf insanının hayat sahasını, kendilerine konu olarak seçerler (1).

Eserlerde karşımıza çıkan 1. şahıs anlatıcılar (Ich-Erzähler) öğretmen, hakim, avukat, mühendis, doktor gibi orta sınıf meslek sahibi olarak görünürler. Bu anlatıcılar, fonksiyonlarında, devrin orta sınıf insanının yeni zamanla karşı karşıya kalmaları sonucu bocalamalarını ve bundan kurtulmak için sarfettikleri çabayı gösterirler. Ayrıca bu toplum olayını, belirli tiplerde verirler, çünkü bu toplum ve düzen, onlar için bir mücadele ortamıdır. Bu anlatıcılar anlatımlarını yazılı olarak sürdürürler. Ve anlatımın muhtevası onların hatıralarıdır.

Bir de bunlarla dengeyi sağlayan 3 şahıs anlatıcı (Er-Er-zähler) vardır ki, bu anlatıcı, anlatımını sözlü sürdürüyor intibasını verir ve anlatımın muhtevasını gözlemleri teşkil eder.

O halde anlatıcıları başlıca iki grupta toplayabiliriz.

a) Hatırlayarak geçmişten nakleden 1. şahıs anlatıcı (Ich-Erzähler)

b) Gözleyerek şimdikiyi ele alan 1. şahıs anlatıcı Er-Erzähler) Bazan bu iki anlatım şeklinin karıştığı da olur (Mischform). Çünkü 1. şahıs ve 3. şahıs da 1. şahıs anlatıcı olarak karşımıza çıkabilirler. Biz bu anlatım biçimine Raabe'nin son eseri ve bir roman fragmanı olan "Altershausen" (1899/1902) de rastlıyoruz. Raabe, 1856 da yayınlanan ilk romanını (Die Cronik der Sperlingsgasse, 1854/56) 1. şahıs anlatım biçimiyle vermiştir (Ich Form). Buradaki anlatıcı, toplumun bir üyesidir ve onun içindedir. 1862 de Stuttgart'ta atanmasından sonra orada geçirdiği sekiz sene zarfında diğerleri arasında yazmış olduğu ve edebiyat tarihlerinde Stuttgart trilojisi olarak bilinen, der Hungerpastor (1864), Abu Telfan oder die Heimkehr vom Mondgebirge (1867) ve der Schüdderump (1869) romanlarında Raabe 3. şahıs anlatım biçimine (Er-Form) geçer. Bu, sebepsiz değildir.

ve devrin politik olaylarıyla yakından ilgilidir. Raabe, zamanın polis devletine ve sansürüne karşı gizlenmek ihtiyacını duyar ve düşüncelerini bu anlatıcıya naklettirir. Eserlerin triloji olarak adlandırılmaları konu ve anlatım birliğine dayanır. Raabe, gözleyen bu 3. şahıs anlatıcıyla, zamanın toplumu arasında bir mesafe bırakır. Çünkü o bu toplumu eleştirdiği için (Bk. Selçuk Ünlü, Wilhelm Raabe'de Eğitim ve Toplum eleştirisi, Doçentlik tezi, Erzurum (1981), eleştirisine zemin hazırlayacaktır. Bu toplum, eserlerini yazarken oturmakta olduğu Stuttgart ve yönetici sınıftır (Adel).

Buna karşılık Raabe'nin u7. Temmuz 1870 den sonra dönmüş olduğu memleketi Braunschweig'da diğerleri arasında yazmış olduğu ve edebiyat tarihlerinde Braunschweig trilojisi olarak bilinen Alte Nester (1880), der Stopfkuchen (1890) ve die Akten des Vogelsangs (186) romanlarında karşımıza çıkardığı 1. şahıs anlatıcı (Ich-Erzähler), 1870 de Alman birliğinin sağlanmasından sonra ortaya çıkan kapitalist-materyalist zihniyetle yoğruludur ve mensubu olduğu toplumun boşluklarını, çelişkilerini (Antinomien), geçmişini hatırlayarak, zamanı ve geçmişle bir kıyaslama yaparak, kendi şahsını ortaya koymaktadır; ilk biçimini (Chronik'de görmüş olduğumuz bu hatırlama tekniği (Reminis sençtechnique-Erinnerungstechnik), Raabe'nin anlatım sanatı (Erzahlkunst) için en uygun bir vasıta durumundadır. Bu teknik çeşitli varyasyonlar göstermekte olup, eserden esere değişik biçimde uygulanır ve Raabe otoriterlerince, yazarın ustalığının bir eseri (Meisterwerk) olan Stopfkuchen'de (1890) zirvesini bulur. Bu anlatıcıların orta sınıftan olması, Raabe'nin menşeinin de aynı olmasıyla açıklanır(2).

1, şahıs anlatıcı söz konusu olduğu sürece, her zaman akademik, klasik eğitim görmüş devlet memurlarıyla karşılaşırız. Bu yüzden Raabe, anlatıcıları şahsında kendi toplumunu, Thomas Mann' a benzer biçimde yargılamıştır. Raabe bu anlatıcılarıyla, 19. asır Alman insanının kaderini ele alır ve devrin Alman toplumunun bir tablosunu verir (3)

Raabe'nin (1. veya 3. şahıs olsun) anlatıcıları şahsında görüş sahası sınırlıdır. Çünkü bir gözlemci durumunda olan bu anlatıcılar (4), Raabe'nin zamanının toplumundaki halini inandırır biçimde, toplumun kenarında yer alırlar (4 a) Bu 1. şahıs anlatıcı 19. asır burjuva toplumunun tipik bir üyesidir ve Raabe bu anlatıcıyı konuşturduğu romanlarında sohbet üslubu uygular (Plauderstil) (5).Raabe, bu anlatıcıları aracılığı ile eserlerine sembolik başlıklar koymuştur Alte Nester, Hungerpastor, Vogelsang ve Stopfkuchen gibi.

Yukarda gördüğümüz 1. şahıs anlatıcının varlığı hatırlama (Erinnerung) ile kesinlik kazanırken, Stuttgart trilojisinin anlatıcısının ki, 3. şahıs gözlemle: (Beobachtung) kesinlik kazanmaktadır.

1. şahıs anlatıcı (Ich-Erzähler) hatırlama yetisini kaybettiği anda, varlığını da kaybeder. Charles Dickens'in "The haunted man-der verwunschene Mann" buna

bir örnek teşkil etmekte olup, Raabe buna Chronikteki "hatırlama yetisini kaybeden adam" epizodunda yer vermiştir (6).

1. şahıs da olsa, 3. şahıs da olsa, anlatıcı bir eserde şarttır ve Kayser'e göre anlatıcının ölümü, romanın ölümü demektir (6 a).

Kayser bir başka eserinde, yazarın anlatıcıdan vazgeçmesinin romanın biçiminden vazgeçmesi olacağını söyler (7). Şu halde anlatım biçimi romanın biçimini tayin eder. Buna rağmen ilk Raabe araştırmacılarından olan Herbert Schiller (Die innere Form Wilhelm Raabes Diss. Freiburg/Br. 1917) romanda anlatıcıdan vazgeçilebileceğini iddia eder. Biz bu görüşte değiliz. Çünkü, anlatım, anlatıcı olduğu için ve anlatıcı olduğu sürece vardır. Gottfried Keller,

"Gel konuşalım, konuşan var demektir"(7 a)

demekle, anlatıcının varlık zaruretini işaret etmiş olur. Raabe, anlatıcılarının durumunu açıklığa kuavuşturmak için, onları her zaman kahramanla birlikte (Held) ele alır, Kahraman ve anlatıcı (Erzaehler-Held) romanda gerilimi sağlar. Ich-Romanda bu ikisinin ortaya koyduğu iki kutupluluk (Bipolaritet) eserdeki gerilimin temelidir. 3 şahıs anlatımda (Er-Roman) anlatıcı karşı kutupta yer almaz, lâkin kahramanla olan "gizli" ilişkisi onun durumunu açıklığa kavuşturur.

Bazan 1. ve 3. şahıslarının karıştığı olur, Helmers buna Ich-Buruch diyor (8)

Bu hal, Raabe'nin bir fragman olan son eserinde (Altershausen) söz konusudur. Anlatıcı burada 1. ve 3. şahıs pozisyonlarına girebilmektedir.

Eserlerde karşımıza çıkan Ich-und Er-Erzähler Raabe için aynı derecede önemlidir. Her iki durumda da, konu ve anlatım ile, anlatıcının Standpunkt'u arasında sıkı münasebet vardır. Eserin başarıya ulaşmasında bu Standpunkt çok önemlidir (9). Gottfried Keller en büyük eseri der Grüne Heinrich'i, Ich-Formdan Er-Form'a aktarmakla bu günkü ölümsüzlüğünü sağlamıştır.

Raabe, 1. ve 3. şahıs anlatıcılara, olayı birlikte yaşatır. Helmers buna "olayın akışını kendisiyle birlikte sürdürmek" (9) a) diyor. Raabe, bu suretle anlatıcıları sayesinde olayın ayrıntılarını verir. Raabe'nin problematigi'de anlatıcının problematigi olur (10).

E r - E r z a e h l e r

Stuttgart trilojisinde dinlemekte olduğumuz bu anlatıcı, fonksiyonunu, olay kahramanının aracılığıyla yerine getirir. Anlatıcı kahramanın üzerinde yer alır, görünmez, fakat olayda "spiritüs reckor-führender Geist" (11) olarak vardır. Kahramanı icraatlarında görünmeden destekler. Anlatıcı bu haliyle "Auktorial" dır. Geçmiş ve şimdideki her şeyi bilen (allwissend) bir hususiyet gösterir (12).

Laemmert bunu "anlatıcı refleksiyonunun okuyucu ile konuşması" (13) olarak niteler. Bu anlatıcının sık sık ("wir" (biz) demesi, okuyucuyu kendi yanına

çekme çabası içinde olduğu gösterir. Raabe'nin sosyal düşüncesi, bu üçüncü şahıs anlatıcı şahsında belirginlik kazanır. Bu anlatıcının ana hedefi toplum ve yönetici asil sınıfı eleştirmektir. Buna vasıta olarak, o toplumun bir üyesini, daha önce içinden çıkmış olduğu bu toplumla karşılaştırır. Bu üye Stuttgart romanlarının ana kahramanıdır. Fikirleri genellikle "ironi" ile yoğruludur. Martini, Raabe'deki bu ironinin Heine'nin etkisiyle pekleştiğini söyler (14). Raabe'de bizzat,

"Heine her zaman için çok sevdiğim bir şair olmuştur"(15) der.

Anlatıcının eleştirdiği bu toplum, 19. asrın ikinci yarısı Alman Toplumudur. Anlatım konusu da, bu asrın ikinci yarısına yerleştirilmiştir. 3 şahıs anlatıcı, bilgisini kendi müşahadelerinden değil, daha yüksek bir ilhamdan alır. Kahramandan daha derinlere bakabilir (16) Figürlerin içlerinden geçenleri bilir. Hatta bundan da ileri, olanın ilerisini görür, geleceği de ele alabilir ve toplumla ilişkili olarak daha sonraki olaydan bahsederken,

"Küçük ya da büyük konakların yeryüzünde kalmadığı bir zaman elbette gelecektir." (17)

diyerek perdeyi hafifce aralar (18). 3. şahıs anlatıcı, kendini tabii anlamda bir dünyanın yaratıcısı olarak görür (9). Gerçi bir insan kisvesi altında görünmesi icap eder, ama roman dünyasında her şeyin üzerinde yeralan bir prensibi temsil eder. 3. şahıs anlatıcı bu üstün pozisyonunu muhafaza ederek, anlatım sahasıyla kendisi arasında bir mesafe bırakır. Böylece anlatılan dünyanın bütününe ele alır ve anlatımını izah ederek sürdürür (20).

3. şahıs anlatıcı değerli ve değersiz olanın ölçüsünü elinde bulundurur. Anlatan ve anlatım dünyaları farklıdır. Gerçek olanla aldatıcı olan belirlenmiştir. Ele aldığı dünyayı bu ölçüye göre şekillendirir 3. şahıs anlatıcı anlatılan dünyanın birliğini sembollerle görülebilir bir hale koyar . Anlatıcının birlikte varlığı da çok sayıda izahlarla ortaya çıkar. İroni, bunlardan biridir. Ele aldığı figürü ya'da durumu, ironik bir ışığa iter, böylece "Er-Form" çok yönlü birimkân tanımakla, malzemeye en iyi biçimi veren anlatım şeklidir (21).

Anlatımda "Ich ve Er-Form"lar birbirlerine çok yakındırlar. bu yakınlık, 3. şahıs romanın (Er-Roman) nerede başladığı konusunda zorluk yaratır. Fakat hiç bir zaman ortadan kalkması söz konusu olmayan bir anlatıcı vardır.

3. şahıs anlatıcının figürlerle direkt irtibatı yoktur. Figürler onun varlığından habersizdir. Bu anlatıcı, yaşayan özne olarak (Erlebendes Subjekt) görülür ve anlatım dünyasında faaliyettedir. Figürlerin anlatılan dünyasında varlığı ile anlatıma bir ilişki kurar (22).

Raabe, 3. şahıs anlatıcının fonksiyonunda, okuyucunun ortaya atabileceği sorulara bir cevap vermez. Okuyucu, kazanmış olduğu eleştiri şuuru ile toplum karşısında yalnız kalır (23). Çağrı, Raabe'nin zamanının okuyucusudur.

I c h - E r z ä h l e r

W. Raabe, 1870 de Stuttgart'dan dönmüş olduğu memleketi Braunschweig'da yaşamış olduğu, konu ve anlatım bakımından birlik gösterdiği için de Edebiyat tarihlerinde Braunschweig trilogisi olarak bilinen, Alte Nester (1880), Stopfkuchen (1890), ve die Akten des Vogelsangs (1896) romanlarında karşımıza I. şahıs (Ich-Erzähler) bir anlatıcı çıkarır. Bu anlatıcı, romanların yayın tarihlerinden de anlaşılacağı gibi, 1870 de Alman birliğinin Prusya önderliğinde ve Bismarck yönetiminde sağlanmasından sonra ortaya çıkan yeni toplumun tipik bir üyesi olup, Raabe'nin toplum ve eğitim eleştirisini kendi itiraflarıyla doğrulamaktadır. Anlatıcı, protokol memuru, kronist, tarihçi, yazarı gibi hüvüyetler gösterir (24). Görüldüğü gibi anlatıcılar, tipik akademik ya da bunlara akraba meslek sahibidirler.

Alte Nester'in (1880) anlatıcısı Fritz Langreuter, üniversitede doçent, Stopfkuchen'in anlatıcısı Eduard üniversite mezunu, Akten'in anlatıcısı Dr. Jur. Karl Krumhardt, titrinden anlaşıldığı gibi bir hukuktur.

Bu anlatıcılar ideal devlet memurudurlar. Bürokratik görevlerini yerine getirmek onlar üzerinde rahatlık yaratır. Bunu vicdan meselesi yaparlar. Giderek bu bürokratik havaya daha da saplanırlar. Bu onların almış oldukları eğitimle ilgilidir ve gerçekleri tanımazlar. Bu eğitim düzeni onlar için "iyidir" Bunu ideal düzen olarak görürler ve muhafazaya kararlıdırlar. Hatta çocuklarını da aynı düzende yetiştirmeyi amaçlarlar. Kendilerini bu düzende yetiştiren babaya medyundurlar. Elde ettiklerini ona borçludurlar:

"Bu gün bile onun, kolumdan tuttuğunu hissediyorum... ihtiyarın, masanın üzerinde asılı resmine bakıyor ve onun öfkeli fakat sadık yumruğunun süregelen etkisinden gerçekten mahrum olmak istemiyorum, hattâ bütün ömrüm boyunca bile!" (25)

Babaya bağlılık küçük yaşta aşılır. Aile çekirdek ailedir (Kernfamilie), aile içinde sadece okulda başarıyı öngören bir eğitim itibar görür. Anlatıcılar hakkında açıklık kazanmak için kahramanlar ile olan münasebetlerinde ele almak doğru olacaktır. Bunu: Fritz Langreuter-Just Everstein (Alte Nester)

"Eduard-Heinrich Schaumann (Stopfkuchen)

K. Krumhardt-Velten Andreas (Akten)

olarak şemalayabiliriz.

Bu karışık tipler çocukluk, okul ve oyun arkadaşlarıdır. Okul durumu dolayısıyla zamanla yolları ayrılır. Çünkü anlatıcılar tek yanlı kuru bilgi veren okulu severler (Schulklug). Bu eğitim realite ile bağdaşmaz. İnsanı reel hayata hazırlamaz, anlatıcı bunu ancak yıllar sonra, olay kahramanını gördükten sonra idrak eder. O halde olay kahraman tarafından yaratılır, anlatıcı tarafından yazılarak yaşanır. Anlatıcı kahramanı gördüğü bu anda geçmişi hatırlar. İşte I. şahıs anlatıcısının fayda

vermeyen bir pişmanlık içinde geçmişî hatırlayarak ve geçmiş zaman kipi içinde hatıralarına dayanarak anlatımı bu anda başlar ve Ich-Erzähler bu anda doğar. İşte bu hatırlama, Ich-Erzähler'in varlık şartıdır. Anlatıcı bu andan itibaren manen geçmişe yönelmiştir. Hâtıralarının muhtevası, yani geçmişî, bu triloji romanlarının sembolik başlıklarının doğmasında esas âmildir. Alte Nester, die Akten, Das Vogelsangs, Stopfkuchen gibi. Çünkü bütün bu başlıklar geçmişten kaynaklanır. Anlatıcılar için bu anlatım, kendileri hakkında bir açıklık kazanma girişimidir. Anlatıcılar bu suretle ön plana itilirler ve romanın diğer figürleri arasında "fiktiv" bir figür haline gelirler.

Bu hâtıralarda yansıyan, 19. asır ikinci yarısının temel felsefesidir, yani kariyer ve servet, yani aldatıcı burjuva değerleri!

Bu anlatıcı, olaya sanıldığından fazla örülüdür. Olayı görüş açısına alamaz. Dolayısıyla sadece hatırlayabildiklerini ve görüş açısına girenleri verir (26).

Raabe, 1. şahıs anlatıcılarda, bilgisini her tarafta olaya katma imkânını elde eder. Bu da konudan konuya geçme imkânı hazırlar. Bu anlatıcının ön plâna geçmesi sonucu Braunschweig trilogisi romanlarında mizah humor yoktur. Aksine, burada trajik bir hava eser. Anlatıcının perspektifi önemli bir biçim vasıtası (Gestaltungsmittel) olmakta ve bu anlatıcı" :Personales Medium" (27) haline gelmektedir.

Bu anlatıcı, 3. şahıs anlatıcının gözleminin aksine, yaşamış olduklarını ansızır ve varlığını da yazarın bulucu hayal gücüne borçludur (28), hatırlama olmasa, o da olmazdı (29), Geçmişinin en iyi tanığı olur.

Ich ' Erzähler ve z ā m ā n ilişkisi

Hatıralarını aktaran ve anlatıcının yönelmiş olduğu geçmiş, iki kısma ayrılır:

- a) Uzak geçmiş (Ferne Vergangenheit)
- b) Yakın geçmiş (Nahe Vergangenheit)

Uzak geçmiş: hatırlayan 1. şahıs anlatıcının, çocukluk yıllarını ve diğer epik figürlerle beraber olduğu ilk ortak devreyi (Epoche der ersten Gemeinsamkeit) içine alır.

Yakın geçmiş: araya giren ve uzak geçmişî kesip koparan bir ayrılık devresi (Abwesenheit) sonunda, figürlerin yeniden karşılaşmaları sonucu (Wiederbegegnung) başlayan ve anlatıcının yazma anına kadar (Schreibzeit) devam eden süredir. Böylece romanda, yakın ve uzak zaman bölümlerini teşkil eden ve yanyana bulunan iki ayrı anlatım sahası doğar Buna epik düalizm (Epischer Dualismus) denir ve bu ifade ile anlatım zamanında yer alan iki ayrı saha (erzählter und Erzählraum) içiçe sokulur (30). Buradaki Raum" (mekân) ifadesinden, anlatımda yer, zaman ve olayı içine alan saha anlaşılmalıdır. (31).

Böylece iki ayrı sahanın belirlenmesiyle, anlatıcı için uzak geçmiş ile iç içe bulunan ayrı bir gözlem sahası ortaya çıkmaktadır (32).

Hatıralarda önce ele alınan ve en canlı olay da bu sahada geçer. Buna, Ich-Form anlatımda, anlatıcının şuur sahası (Bewusstseinsebene) denir. Hatırlama sonucu "epik Dualizm", anlatım konusunun gerçek olay (wahre Begebenheit) bölünmesini zorunlu kılar. Böylece hâtıralarda iki ayrı ilgi sahası karşı karşıya gelirler. Bunun sonucu, okuyucunun dikkati, geçmişteki olaylarla, anlatım sırasında bazan dış, fakat genellikle içi refakat durumları (Begleitungsstände) arasında bölünür. Anlatım (Erzählung) ve anlatılan zaman tabakası (Zeitschicht), romanın bütün yapı elamanları olan zaman (Zeit), yer (Ort) ve olay (Handlung) etkiler. Bu "Epik dualizm", bir zamanların (Einst) ve şimdinin (das Jetzt) burada (das Hier) ve orada (das Dort) olanın karşıtlığını içine alır. Bu hal, hatırlayanı da etkiler. Tipolojik olarak anlatıcı figürü (Erzählerfigur) parçalara ayırır. Böylece hatırlayan 1. şahıs anlatıcının iki ayrı görünümü ile karşılaşırız:

a) Anlatılan uzak geçmişte birlikte yaşayan anlatıcı

b) Anlatılan uzak geçmişin dışında yazan anlatıcı.

Bu suretle 1. şahıs anlatıcının karakteristiği, romanın epik düalizminin etkisine girer. Anlatıcı bir ayağı ile geçmişte (Vergangenheit), diğer ayağıyla da şimdiki zamandadır (Gegenwart) (33).

Hatırlamaya dayanan bu anlatım zamanı, Ich-Erzähler'in özel perspektifine göre iki bölüme ayrılır :

a) 1. şahıs anlatıcı 'fiktiv" birfigür olup, olaya örülüdür. Kendisince bilinen ve yaşananı yazar. Bu onun için hiç de zor değildir. Çünkü kendi geçmişinin en iyi tanığı odur. Alte Nester'in anlatıcısı Fritz Lagngreuter,

"Böyle gördüm, böyle duydum ve şimdi yazmaya devam ediyorum" (34) diyerek bunu belgeler.

b) Hâtıraların 2. kısmını oluşturan ayrılık (Abwesenheit) bu, anlatımın akışında kesinti yaratır. Anlatıcı bu konuda fazla bir şey yazamaz:

"Evraklarımda Helene ve Velten'i ilgilendiren bu ayrılık zamanı hakkında yazacağım fazla bir şey yok.." (35)

diyen Akten'in anlatıcısı Karl Krumhardt, birlikte yaşamış olduğunu aktaramaz. Bu bakımdan 1. şahıs anlatıcılar, uzak-yakın geçmiş arasında gidip gelme durumundadırlar. İlk beraberlik devresi olan ve ayrılık devresinin gerisinde kalan uzak geçmiş, zaman yönünden en geride kalmasına rağmen, hâtıraların en canlı bulunduğu bölümdür:

"Benim için bütün bunlar uzak geçmişi hatırlamada ancak en belirgin biçimde görünüyorlar" (36).

diyen Langruter, en uzak geçmiş, en beriye almaktadır. Uzak geçmişin hâtıraları, I. şahıs anlatıcı için elini uzatsa, yakalayacak kadar taze ve canlıdır. Bunlar çelişkili gibi görünmekle beraber, diğer hatıralardan daha parlak ışıktaki ele alınırlar:

”Farkında olmaksızın o gün ve günün duyguları tam da **buğün** ruhumda dün-
günden daha berrak canlanıyorlar” (37)

I. şahıs anlatıcı, hatıralarında bazı atlamalarda bulunabilir. Bunlar önemsiz yer-
lerdir ve her zaman için telâfisi mümkündür :

”O yılın mart ayında bulunduğumuzu söylemeyi unuttum” (38) Görüldüğü
gibi Ich-Erzahler, anlatımını geçmişe kaydırduğunda Imperfekt, şimdiki zamana
alındığında da ”Prasens” zaman kipi kullanılmaktadır. Bu yüzden anlatımda bir
zaman karışımı doğar. Geçmiş ve şimdiki zaman birbiri içine akarak, erir birle-
şirler. Stopfkuchen’in üniversiteye gitmek üzere evden ayrılırken karısına bir ve-
da öpücüğü vermesinden sıkılan Eduard’ın,

”Bakışlarımı yana **kâyırdım**, tekrar bakıyorum, geçmiş ve büyük denizin
dalgaları **yuvârlâniyorlar**”(39)

sözleri, zaman kiplerinin karıştığını açıkça göstermektedir. Yakın ve uzak geçmiş,
Ich-Form’la ilgili olarak tematik bir önem kazanır (40).

Perspektiflerin etkisiyle de her iki geçmiş, birbiriyle belirgin biçimde ilişkili-
dirler (41).

Bu anlatıcının subjektif gözlem tarzı, iki zaman tabakasını bilhassa etkin bi-
çimde birbirleriyle ilişkili bir zaman karşılaştırması haline (Zeitkonfrantatio) ko-
yar (42).

Ich-Erzahler şahsında sübjektif bir olayı ifade eden hatırlama yardımıyla,
birbirinden çok uzakta bulunan iki zaman tabakası birbirleriyle kaynaşır (43).
Hatırlama tekniği (44), özel zaman tabakaları ilişkisinde geçerli olan tekniktir.
Bu da, Ich-Erzaehler’in hatırlayarak çocukluk ve gençlik olaylarını, hafızasının
sihirli gücüyle anlatım zamanına aktarması sonucu olur; bunlar o anda oluyormuş
gibi görünürler. Bu anda zamanın sınırları ortadan kalkar (45) (Zeitaufhebung).
Stopfkuchen’in şu cümleleleri bunu göstermeye yeterler:

”Aslında çok yüce bir görevle, bu idili daha bu akşam cezai olaylar dosyasına
katmak için senin yanınısıra gittiğimi anlamak üzere, kendini benim yerime
bir koy hele” (46)

Anlatım zamanına olan bu yaklaşım, anlatıcının ifade anındaki ruh durumu-
nu da ortaya koymasına yardımcı olur:

”Bu yaptıkların yazarı, doğum günü çocuğu ihtiyar benim” (47)
ya’da,

”ben, yaşlı ve yalnız bir adamım ” (48)

Hatırlama yoluyla zaman tabakaları birbirlerine yaklaşıırken, başlangıçtaki belirginlik, özelliklerini kaybederler. Bu durumda 1. şahıs anlatıcının, hatırlama olayı, geçmiş ve kapanmış olarak açıkca ortaya koyan, geriye bakışından (Rückschau, Rückwendung, Bk. Eberhart Lammert, Bauformen des Erzählens, Stuttgart 1967, S. 104, 108,112) ve reel bir şimdiki zaman olayı biçiminde çağdaştırmasından (49) söz edilemez.

Her iki zaman tabakası daha ziyade yeni ve alışılmış zaman hissine (Zeitempfinden) yabancı bir boyutta, aynı zamanlılığa (Gleichzeitigkeit) yükselirler (50). Aynı zamanlılık, zaman tabakalarının sessizce geçersiz hale gelmesi (Annulierung) olayını değişik bir biçimde ver :

”Tam bu gece, Üç Kutsal Kral’da, geçmişin, şimdinin, yatakta uykuda, rüya ve yarı rüyada karışması garip bir şey” (51)

Bu yüzden, bu 1. şahıs anlatıcının anlatım sırasında genellikle kullandığı şimdiki zaman anlatım biçimi (Prasens) konkre zamanın bir ifadesi olmaktan çıkar. Buradaki şimdiki zaman daha ziyade geleneksel zamanın ortadan kalkması sonucu, aynı zamanlılığın yeni boyutları için gramer biçimi olarak ortaya çıkar. ”Gleichzeitigkeit” kavramının okul gramer mantığından ne kadar uzaklaşabildiğini Prasens’in şu paradox kullanışı göstermektedir:

”Kusenim Just o zamanlar ayağı kalkar, esner , sırttır, doğrulur ve gerinirse, gerinirse, boylu boslu bir geççtir” (52)

Anlatıcı, çocuklunun idil tarzı ve zamanın ortadan kalktığı sahnelerden, yakın geçmişin daha çatışmalı ve daha aktüel zaman tabakasına geçerse, anlatım şimdiki zamandan (Praesens) geçmiş zamana (Praeteritum dönüştürülür. bir zaman ilişkisi kurulur. Bu ilişki anlatıcının, meseleleri tanıyan mentalitesi ve nesnel ifade biçimleriyle tayin edilir. Alte Nester’in anlatıcısı Langereuter, arkadaşlarının hayattan aldıkları sezgisiz idilden, muhtevası yönüyle zengin, nesnel anlatıma geçişi şu şekilde karakterize eder:

”Şimdiye kadar genellikle şimdiki zaman kipinde yazdım, bu andan itibaren geçmiş zaman kipleriyle devam ediyorum” (53)

Burada çoktan geçmiş çocukluk sahnelerinin zaman ve olaysızlığını (Zeit-und Handlunglosigkeit) ifadede, Prasens’in (şimdiki zaman anlatım kipi) Praeteritum (geçmiş zaman anlatım kipi) zamana has biçimleri karşısında ne ölçüde uygun düşüğü görülmektedir.

Er’ Erzähler ve zāmān ilişkisi

Bu anlatıcı, figürlerin dünyasında şimdiki zaman (Praesens) anlatıma uygun olarak bir gözlemci (Beobachter) durumundadır. Bu yüzden onun yalnız olduğu ve boş vakti hiç yoktur. Diğer figürlerle sürekli ilişki içindedir. Fonksiyonunu yerine getirmek için figürlerin peşindedir. Her zaman olay yerine uğrar:

”...Lyod şirketinin İskenderiye’ye gelen vapuru, Trjeste iskelesinde garip bir kişiyi karaya çıkardı” (54)

Figürleri takip ve onlara eşlik eder, bazan onları gözden kaçırdığı ve yeniden bulduğu olur:

”En iyisi biz, Bumsdorf’da tekrar karşılaştığımız garip yolcunun bizzat kendisine soralım” (55)

Gözlemci olarak hiç bir zahmetten kaçınmaz. Hangi durumda olursa olsun yağmur-kar, fırtına, kalabalık-olayın seyir yerini seçer:

”Bu garip kimse, tuhaf kıyafetiyle, renkli kalabalık arasında göze çarpıyor, hattâ yabancı ırklara alışık bazı kimselere bile yeni bir şey olarak ortaya çıkıyordu” (56)

Bazan, görevinin zorluğu yüzünden endişeye kapıldığı da olur:

”Fakat biz hiç bir zaman eve dönüşün bu hikâyesini kaleme almaktan daha zor bir görev yüklenmedik” (57)

Fonksiyonu esnasında karşılaştığı meseleleri ciddi ve sorumlu bir şuurla ele alır. Okuyucuyu da düşüncelerine iştirak ettirir:

”Biz savcının gelişini mi bekleyelim, yoksa papaz ve müdür yardımcısı Eckbusch’la mı gidelim? Biz en iyisi Eckbusch’la gidelim” (58).

Bu anlatıcı için şimdiki zaman anlatımında en büyük güçlük, olayların aynı zamanlılığıdır (Gleichzeitigkeit), Nihayet çeşitli figürleri farklı yerlerde takip için kendini parçalara ayıramaz. Fakat olay ve figürü takip etmek zorundadır. Bundan yakındığı da olur (II,4,158). Yetişemediği yerlerde rivayete dayanır.

”Daha geniş bilgi için bazı tahminlere dayanmak zorundayız” (59).

3. şahıs anlatıcı görüldüğü gibi figürlerin dünyasını terk edememekte, görmekte olduklarını okuyucuya, dinleyicilere anında aktarmaktadır.

Κ ο ñ u ñ u n Τ ᾶ ῆ ἰ ῆ ῆ ᾶ ῆ ἰ (Κεññññş deş Stoffes)

Bu anlatıcı, olayı aktarmadan, konuyu iyice tanımakta olduğunu davranışlarıyla gösterir. Gözlem esnasında bir figürlere, bir okuyucuya-dinleyiciye yönelmesi onun sözlü anlattığını ispatlamaz. Fakat bu davranışı, okuyucuda, bir dinleyici grubunun varlık kanaatini uyandırır. Anlatımın yazılı olduğunu daha başlangıçta açıklar:

”Bu güzel kitapta açıklıktan söz etmek istiyorum ”(60)

ya da,

” Bu kitabı, küçük bir gezi hatırasıyla başlatıyorum” (61)

Anlatıcının gözlemi sürdürdüğü bu şimdiki zaman, okuyucu için de, kendi şimdiki zamanı olarak idrak edilir. Bu haliyle 3. şahıs anlatıcı, anlatmakta olduğu dünyada yaşayan öznedir (erlebendes Subjekt). Onun şimdiki zaman kullanması, anlatılan şimdinin (das erzaehlte Jetzt) içinde bulunmasındadır. 3. şahıs anlatıcı geçmiş de kastetse, şimdiki zaman kipi kullanır:

”Yerini değiştirmeksizin” (62)

geçmiş kulak verebilir ve daha gerideki geçmiş de beri alır. Böylece şimdi ve geçmiş arasında bir bağlantı kurulur ve bu bağlantı noktası. 3. şahıs anlatıcıdır.

Geçmiş beri alınırken, gözlem gereği şimdiki zaman (Praesens) kullanır. Od-feld'den şu cümleler karakteristiktirler:

”1802 senesinde Schiller Goethe'ye şöyle yazar” (63).

Burada zaman kipini (Modus) geçmiş zaman yapmaya gerek yoktur. Zaten Kontext de buna ters düşer. Söz konusu olan ”Praesens historikum”dur.

Şu halde, anlatan, anlatımda olduğu dünyada faaliyette bulunur. Şimdiki zaman anlatım kipi (Praesens Erzaehlttempus), anlatılanın o anda olmakta olduğu izlenimini verir. Anlatım zamanı (Erzahlzeit) ile anlatılan zaman (erzaehlte Zeit) ilişkisi de buna uygundur. 3. şahıs anlatıcı, anlatımı anında kayda değer bir şey bulamıyorsa, ortaya çıkacak boşluğu doldurmasını bilir:

”...binbaşının misafirini hanımlara takdim ettiği geçiş devresinden istifade edelim...” (64)

Okuyucu da burada, anlatımda bu arada (Erzaehlpause) düşünmek ve bunu okuma esnasında zihninde doldurmak zorundadır.

A n l a t ı c ı n ı n F i g ü r l e r l e İ l i ş k i ş i (Beziehungen zu den Figuren)

Şu halde 3. şahıs anlatıcı, gözlemini anlatılan dünyadan aktarır. Onun bilgi merkezini (Orientierungszentrum), figürlerin yer aldığı anlatılan zamana kaydırmasıyla, figürlerle olan münasebeti açıklanır. 3. şahıs anlatıcının figürler ve konu olay üzerindeki etkisi söz konusudur. Fakat figürler onun varlığından habersizdirler. Figürler için o yoktur. Görünmeden figürlerle olabilmek, ancak 3. şahıs anlatıcının özelliğidir. Bu hal kendisi için tabiidir. Bu bazan, açıkça verilir:

”Merdivende sürdürülen bir konuşmayı dinlemek üzere gizlice sokulan biri” (65)

cümlesinde görüldüğü gibi.

Y a r a t ı c ı O l a r a k G ö z l e m c i (Beobachter als Schöpfer)

3. şahıs anlatıcı,

a) Zaman mesafesinden

b) Figürlerin şimdiki zamanından konuşur.

Her iki halde de anlatılan (das Erzählte), 3. şahıs anlatıcıya bağlı olarak biçimlenir. Fakat bu anlatıcı bir ifade öznesi (Aussagesubjekt) olduğu için, obje durumundaki figürlerle, arasında bir Özne-nesne (Subjekt-Objekt) münasebeti yoktur. Objekt, Subjekt'den habersizdir. Anlatıcı, zaman mesafesinde geçmiş zaman (Praeteritum) kullansa da, bilgi kaynağı, figürlerini o anda gözlediği şahıdır ve bu "Praeteritum" geçmiş özelliğini kaybeder:

"Bugünün tarihi 22 Mayıs 1818 olarak yazıldı" (66)

Zaman zarfı olan bu gün (heute), fiil olan yazmak (schreiben) ile aynı zamandır. Fiil geçmiş zamanda da olsa, (Orgjinal metinde "schrieb"), bugünü, şimdiki göstermektedir.

Böylece 3. şahıs anlatıcının anlatımda "fiktional" (Yaratılığa dayalı) anlatım, ifadesini bulmaktadır.

Ş u u r Akışı (Bewußtŷeinŷstrom 'ŷtreām of conŷciouŷneŷŷ)

3. şahıs anlatıcının aktardıkları, gözlem dünyasındaki figürlerin iç dünyasıyla da ilgili olduğu için, anlatımda "erlebte Rede"ye sık rastlanır. Raabe'nin son eseri Altershausen (1899/1902) buna en uygun bir örnek teşkil eder. Bunun için Büsgen'in savunduğu "Raabe'de erlebte Rede fazla yer almaz" tezine katılmıyorum (6). Der Schüdderumphda (186) Toni'nin oda hizmetçisi Toinette'nin, hanımefendisi ve kuzeyli kavalyesini (Hennig) gizlice dinleyerek, ŷuurunda bazı yarılgılara vardığını görüyoruz (69):

"Bir hiç için böylesine büyük sözler, ancak onanyabancı bir dünyada söylenebilir..." (70).

Hizmetçi Toinette'nin, Toni ve Hennig hakkındaki subjektif fikirleri 3. şahıs anlatımda ve praeteritum zaman kipinde verilmektedir. Onun bu konuşmaya dahil olmadığı "yabancı dünya" kelimesinde yankılanmaktadır. Rüyalar ve hatıralarda aynı biçimde yankılanabilirler (71)

Okuyucu, böylece figürlerin içi dünyalarında olup-bitenleri öğrenmektedir. İfade direkt ya da indirekt olabilir. Raabe'de direkt ifade aslında ağır basar (72)

"Fiktional" anlatım, figürlerin ancak burası (das Hier) ve şimdiki (das Jetzt) anlatılırsa söz konusudur. Bu da her şeyi bilirlilik (Allwissendheit) ile mümkündür (73). Er-Erzähler'in (3. anlatıcı) belkide en belirgin özelliği budur.

NOTLAR

- 1- Meinerts, Hans-Jürgen: W. Raabes Gesammelte Werke in drei Bänden. Ausw. seiner Romane. Gütersloch, o.J. (1962). Bd. 1, S.5 (Einleitung)
- 2- Der Heidjer, in : Gesammelte Werke, hrsg. von H.J.H Meinerts, Bd. III S. 1003
- 3- Lukacs, Georg: Über W. Raabe, in : Deutsche Literatur in zwei Jahrhunderten, 1964, Bd. 7. S. 428/451, Wiederabdruck, in: Raabe in neuer Sicht, hrsg. von Hermann Helmers, Stuttgart 1968, S. 44
- 4- Müller, Elgin: Die Funktion des Er-Erzählers bei W. Raabe. Diss. Innsbruck 1972, S. 69
- 5-a- Richter, Helmut: Wilhelm Raabe, Ausgewählte Werke in 6 Bänden, Berlin Leipzig 1966, S. 145
- 5- Manke, Fritz: Der Stil W. Raabes. Diss. Hamburg 1924, S. 43
- 6- Richter, Helmut : a.a.o, S. 145
- 6a- Kayser, Wolfgang: wer erzählt den Roman, in: die Vortragsreise, Bern 1958, S. 91
- 7a- Segebrecht, Wulf: Geselligkeit und Gesellschaft. Überlegungen zur Situation des Erzählers im geselligen Rahmen. Vortrag, gehalten am 8.7.1974 im Rahmen des Habilitationsverfahren, in: Romantisch-Germanische Monatshefte, 1975, S. 308.
- 8- Helmers- Hermann: die Figur des Erzählers, in: Rins, 1968, S. 335
- 9- Boree, Karl-Heinz: Der Standpunkt des Erzählers, in: Literatur, Jahrgang 43, (1940/41), S. 534
- 9a- Helmers, in : Rins, S. 335
- 10- Klopfenstein, Eduard: Erzähler und Leser bei W. Raabe, Diss. Bern 1969, S. 21
- 11- Boree, Der Standpunkt des Erzählers, S. 534
- 12- Kayser, Wer erzählt den Roman, S. 98
- 13- Laemmert, Eberhart: Bauformen des Erzählens, Stuttg. 1967, S.88
- 14- Martini, Fritz: ironischer Realismus. Keller, Raabe und Fontane, in: Ironie und Dichtung 1970, S. 137
- 15- Zitiert nach Jürgen Mahthey, Das Scheitern des Dt. Liberalismus, in: Jahrbuch der RAABE-Gesellschaft 1967, S. 69
- 16- Helmers, Hermann: Die bildenden Mächte in den Romanen Wilhelm Raabes, Diss. Göttingen 1960, S. 9
- 17- BA/7, 327
- 18- Müller, Elgin: Die Funktion des Er-Erzählers, S. 69

- 19- Ohl, Hubert: Bild und Wirklichkeit. Studien zur Romankunst Raabes, Diss. Göttingen 1960, S. 71
- 20- Müller, Elgin : a.a.o., 69
- 21- Boree, a.a.o.536
- 22- Müller, Elgin: a.a.o. 50/576
- 23- Müller, Elgin: a.a.o. 19
- 24- Helmers-Hermann: Die Figur des Erzählers bei W. Raabe, in: Rins, 1968, S. 321, Vgl. E. Klopfenstein und E. Müller
- 25- BA/19, 235
- 26- Hebbel, Crista: Die Funktion der Erzähler und der Figuren-perspektiven in W. Raabes Ich-Erzählungen, Diss. Heidelberg 1960, S. 45 ff. (Masch.)
- 27- Stanzel, Franz: Die typischen Erzählsituationen im Roman. Wien. Ein Beitrag zur Englischen Philologie 1960. Bd. 63, S. 306.
- 28- Segebrecht, Wulf: Der Standpunkt des Erzählers, S. 309
- 29- Seewald, Hans: Das Motiv der Heimkehr bei W. Raabe. Diss. Saarbrücken 1960, S. 67
- 30- Jehmüller, Wolfgang: Die Gestalt des Biographen bei W. Raabe Diss. München 1975 , S. 31
- 31- Hotz, Karl: Bedeutung und Funktion des Raumes in W. Raabes Werken. Diss. Göppingen 1950, und Koll, Rolf-Dieter: Raumgestaltung bei W. W. Raabe, Diss. Bonn 1977
- 32- Maatje, C.F.: Der Raum als Konstituierendes Element in W. Raabes "Hungerpastor", in: Levanda Talen 1961, S.515/521, Wiederabdruck; in Rins, hrsg. von H. Helmers, 1968, S. 185 ff
- 33- Helmers, Figur, S. 321
- 34- BA/14,199
- 35-BA/19,268
- 36- BA/14,56
- 37- BA/14,10
- 38- BA/14,131
- 39- BA/18,4811
- 40- Meyer, Hermann: Raum und Zeit in W. Raabes Erzählkunst, 1953 Wiederabdruck, in: Rins 1968, S. 2838
- 41- Jehmüller, S. 36
- 42- Hebbel, Crista; 1960, S. 41/42
- 43- Oppermann, Hans: Das Problem der Zeit bei W. Raabe, in: Rins, S. 300

- 44- Pascal, Roy: Erinnerungstechnik bei W. Raabe, in: Rins, 1968, S. 130
- 45- Oppermann, Ss. 299
- 46- BA/18,156
- 47- BA/20,204
- 48- BA/20,204
- 49- Müller, Günter: Die Bedeutung der Zeit in der Erzählkunst, Bonn 1956 S. 8 (Antrittsvorlesung)
- 50- Araştırmalarda, uzak geçmişı hatırlama ile ilgili olarak ortaya çıkan bu tipik Raabe fenomeni, çok önce belirlenmiş ve belirli kavramlara bağlanmıştır: Gleichzeitigkeit (Hilde Schneider, Raabes Mittel der epischen Darstellung, Diss. Berlin (1936), Simultaneitaet (Wilhelm Overdieck, 1957, Zeitenaufhebung (Helmers, Figur, 1965)
- 51- BA/18,25
- 52- BA/14,46
- 53- BA/14,76
- 54- BA/7,7
- 55- BA/7,20
- 56- BA/7,75555
- 57- BA/7,11
- 58- III,1,555
- 59- BA/7,11
- 60- BA/6,55
- 61- BA/8,7
- 62- II,,2, 239
- 63- II,4,3
- 64- II,154
- 65- BA/7,20
- 66-II.4.269
- 67- Vgl. E. Müller, a.a.o., 61
- 68- Büsgen, Wolfgang: Struckturen in der Erzähltechnik W. Raabes, Diss. Tübingen 1959, S. 72, Vgl. Helmerts, Figur S. 327
- 69- BA/8,298 ve III,1,319
- 70- BA/8,298
- 71- II,3,308 ve I,4,1375
- 72- Vgl. Manke, Der Stil W. Raabes, S. 43
- 73- Helmerts, Figur, S. 332

K i ş ä l t m ä l ä r

BA: Braunschweiger Ausgabe (Hist. -kritische Ausgabe), hrsg. von Karl Hoppe, Freiburg-Braunschweig-Göttingen 1951/1975

Rins: Raabe in neuer Sicht, hrsg. von Hermann Helmers, Stuttgart 1968

A n l a t i m T e k n i ğ i Ü z e r i n d e A r a ş t ı r m ä l ä r

Anderegg, Johannes: "Erlebte Rede und innerer Monolog", in: Leseübungen 1970, S. 55-69

Anderegg-Johannes: "Das Problem des Erzählers", in: Kritischer Umgang mit Texten des 18. und 19. Jahrhunderts, 1970, S. 21-34

Cohn, Dorrit: "Erlebte Rede im Ich-Roman", in: GRM 450-1969, S. 305-313

Friedmann, Kathe: "Die Rolle des Erzählers in der Epik", Berlin 1910 (Untersuchungen zur neueren dt. Sprach- und Literaturgeschichte, Nr. 7)

Forster, M.F.: "Ansichten des Romans" 1940 (Engl. Aspekts of the novel, London 1927) ins Deutsche übersetzt von Walter Schürenberg.

Forster, Kurt: "Die deutsche Ich-Erzählung". Eine Studie zu ihrer Geschichte und Technik. Berlin 1924 (Reprint 1967) Germanische Studien 33.

Frey, : "Author intrusion", in: Germanic Review 23 (1948), S 274-289 Gerllmann,

W.: "Erzähler und Erzähltes", in : Reallexikon der deutschen Literatur 1958, Bd. 1

Hebbel, Christina: "Die Funktion der Erzähler- und Figurenperspektiven in W. Raabes Ich-Erzählungen",. Diss. Heidelberg 1960, (Masch.)

Haslinger, Adif: "Verfahrensweisen und Techniken im Erzählen", in : Gegenwartsliteratur, Zugaenge zu ihrem Verstaendnis, Stuttgart, Kohlhammer 1973, S. 64-77 (:Urban Taschenbücher 162)

Hamburger, Kate: "Noch einmal? Vom Erzählen. Vei such einer Antwort und Klaerung", in: Euphorion 59 (1965)

Hamburger, Kate: "Das epische Praeteritum" ,in: DVJS 27/1952

Hamburger, Kate "Die Logik der Dichtung", Stuttgart 1957

Janik, Dieter: "Komminikationsstruktur des Erzählwerkes". Ein remiorganisches Model. Bebenhausen: Rotsch 1973 (Thesen und Analyse)

Kayser, Wolfgang: "Entstehung und Krise des modernen Romans", in: DVJS 28/1954 (Sonderausgabe 1955)

- Kayser, Wolfgang: "Wer erzählt den Roman?" in: Die Vortragsreise, Bern 1958
- Killy, Walter: "Wirklichkeit und Kunstcharakter." Neun Romane des 19. Jahrhunderts, 1963
- Kunduszus, Winfried: "Erzählerperspektive und Erzählgeschichten" in Kafkas Prozess, in: DVJS 44/197, S. 306-317.
- Krywalsky, Dieter (hrsg.): "Handbuch zur Literaturwissenschaft, München 1974, poet, Realismus S. 388-392
- Laemmert, Eberhard: "Bauformen des Erzählens", Stuttgart 1975.
- Lockemann, Wolfgang: "Die Entstehung des Erzählproblems, Untersuchungen zur dt. Dichtungstheorie im 17. und 18. Jahrhundert." Meisenheim 1963. (dt. Studien 3)
- Ludwig, Hans-Werner: "Der Ich-Erzähler im englischen und amerikanischen Detektiv- und Kriminalroman", in: DVJS 1971, Heft 3, S. 434-450
- Martini, Fritz: "Drama und Roman im 19. Jahrhundert", in: Gestaltprobleme der Dichtung Bonn 1957
- Meyer, Hermann: "Zum Problem der epischen Interration", Treivium 19650
- Müller, Günther: "Aufbauformen des Romans", in: Neuphilologus, Groningen 1953, Sonderausgabe: Vortrag gehalten am 24. 10. 1952 an der Universität Universität Amsterdam.
- Müller, Elgin: "Die Funktion des Er-Erzählers. "Eine Untersuchung an W. Raabes Er-Erzählungen, Diss. Innsbruck 1972 (Masch.)
- Müller, Günther: "Die Bedeutung der Zeit in der Erzählkunst", Bonn 1946 (Antrittsvorlesung).
- Müller, Günther: "Über das Zeitgerüst des Erzählens." DVJS 24/1950
- Müller, Norbert: "Der empfindsame Erzähler." Untersuchungen an Romannanfängen des 18. Jahrhunderts, München 1968
- Müller, Joachim: "Das Zitat im epischen Gefüge", in: Jb. der RG 1964. S. 7-24
- Meyer, Hermann: "Das Zitat in der Erzählkunst" Stuttgart 1967 Neis, Edgar: "Struktur und Thematik der traditionellen und modernen Erzählkunst. "Paderborn: Schöningh (1965) (Wort-Werk-Gestalt)
- Neuhaus, Volker: "Typen multiperspektivischen Erzählens. "Wien: Böhlau 1971 1971 (:Literatur und Leben N.F. 13)
- Petsch, HNorbert: "Wesen und Formen der Erzählkunst. "Halle/Saale 1934 und DVJS Buchreihe 20.

- Spielhagen, Friedrich: "Der Alch-Roman", in: Fr. Spielhagens Beiträge zur Theorie und Technik des Romans 188 (Faksimiledruck der "Reihe, Texte des 19. Jahrhunderts", Göttingen 1967.
- Stanzel, Franz: "Die typischen Erzahlsituationen im Roman, "Wien 1955 (Ein Beitrag zur emngl. Philologie.) Bd. 63
- Stanzel, Franz: "Episches Präteritum, erlebte Rede und historisches Präsens", in: DVJS 33/1959
- Stanzel, Franz.: "Typische Formen des Romans", Göttingen 1964
- Schober, Heinz-Wolfgang: "Erzahltechniken im Romanen. "Eine Untersuchung erzählerischer Probleme in zeitgenössischen deutschen Romanen. Diss. Graz. 1973
- Storz, Gerhart: "Zusammenspiel zwischen Erzähler und Leser", in: Probleme des Erzählens in der Weltliteratur 1971.
- Vogt, Jochen: "Aspekte erzählender Prose. "Bertelsmann-Verlag, Düsseldorf 1972 (:Grundstudium Literaturwissenschaft 8)
- Weimann, Robert: "Erzählsituation und Romantypus", in: Sinn und Form 18 (1966/, S. 109-133